

4. Екологія

ВПЛИВ ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ ЛІСОСМУГ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я НА ФОРМУВАННЯ ГНІЗДОВОЇ ОРНІТОФАУНИ

Тарусова Н.В.

кандидат біологічних наук, доцент кафедри геоекології та землеустрою
Таврійського агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного, м.

Мелітополь, Україна

Аюбова Е.М.

асистент кафедри геоекології та землеустрою Таврійського агротехнологічного
університету ім. Дмитра Моторного, м. Мелітополь, Україна

Кінаш Є. М.

магістр Таврійського агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного,
м. Мелітополь, Україна

Мітін М. С.

магістр Таврійського агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного,
м. Мелітополь, Україна

Умови перебування є найважливішим фактором, який визначає якісний та кількісний склад населення птахів, процеси формування орнітофауни. Ми вивчили та проаналізували екологічні зв'язки птахів з штучними лісонасадженнями Північно-Західного Приазов'я – вплив на формування орнітофауни вікової структури лісосмуг. Матеріалами послуговували наші дані обліків гніздових птахів, які ми зібрали протягом 2011–2019 рр. в лісосмугах Північно-Західного Приазов'я та опубліковані матеріали інших авторів.

З багатьох публікацій [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7] відомо, що вселення птахів в лісонасадження відбувається поступово, з зростанням деревно-чагарникових рослин та змінами умов в них (кліматичних, ценоптичних, екологічних) по ходу сукцесійних процесів (від початкових стадій – відкритих просторів до завершальних – клімакських лісонасаджень). В облікованих лісосмугах Північно-Західного Приазов'я заселення птахів відбувається у декілька етапів

(табл. 1). *Перша стадія* формування лісосмуг характеризується наявністю розрідженої чагарникової та трав'янистої рослинності, з перевагою заростів бур'янів та відсутністю деревних рослин та зімкнутих крон. Таки умови цілком прийнятні для кампофільної групи авіфауни, які потрапляють сюди зі розміщених поблизу полів та занедбаних відкритих територій, також для видів лісостепових стацій. На першій стадії (1–5 pp.) зустрічаються також дендрофільні птахи, які представляють групу наземників, вони будують гнізда на землі та у високих бур'янах. Потрапляють вони з сусідніх полів та інших лісосмуг. Поява молодого дерево-чагарникового підросту створює гніздові та кормові умови для більш вимогливих дендрофілів – представників неморального комплексу – вихідців природних широколистяних лісів. *Друга стадія* формування лісосмуг починається з моменту формування деревних крон та зімкнутого чагарникового пологу, що дає змогу представникам крону-гніздників та чагарникової рослинності – лісовим видам знаходити захисні, кормові та гніздові умови. Джерелом потрапляння у лісосмути цих видів є природні та штучні насадження, які забезпечені добре розвинутим лісовим пологом. На початковій стадії заселяються широкорозповсюджені птахи (сорока (*Pica pica*), грак (*Corvus frugilegus*), кібчик (*Falco vespertinus*), боривітер звичайний (*F. tinnunculus*) та ін.), які знаходять зручні гніздобудівні рослини. Гнізда представників родини Воронові приваблюють у такі лісосмути більшість хижих птахів, яких ми фіксували (кібчик, боривітер звичайний, сова вухата (*Asio otus*) та ін.). У подальшому з'являються лісостепові види, які є не чисельними у навколишніх біотопах. Змінюються захисні умови для «піонерів» лісосмуг – кампофілів – вони частково переходять у біотопи з більш прийнятними умовами, або починають гніздиться на узліссях. На чагарникову рослинність починають переходити види – дендрофіли, які здатні гніздиться у різних ярусах лісосмуг (зеленяк (*Chloris chloris*), кропив'янка сіра (*Sylvia communis*), сорока та ін.) та разом з чагарниковими видами складають основну масу птахів на цьому етапі (табл. 1). Згодом фіксувалася поява лісових видів (вивільга (*Oriolus oriolus*), соловейко східний (*Luscinia luscinia*) та ін.), які не

потребують затінених ділянок старого лісу. З появою Воронових зв'язано гніздування Чаплевих, вони використовують їх гніздові споруди, часто влаштовують гніздові колонії у сусідстві з колоніями граків. На цієї стадії сукцесії ми зафіксували більшу кількість випадків «вселення» (31 вид). Третя стадія лісосмуг характеризується наявністю в них складної структури деревостану: високий ярус дерев з достатнім для дятлів діаметром стовбурів, старі посохлі дерева, густа чагарникова та пінкова рослинність. У таких лісосмугах найбільша чисельність на гніздуванні первинних (дятли строкатий (*Dendrocopos major*) та сирійський (*D. syriacus*) та облігатних (одуд (*Upupa epops*), крутиголовка (*Jynx torquilla*), синиці велика (*Parus major*) та блакитна (*P. caeruleus*), мухоловка білошия (*Muscicapa albicollis*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*) дуплогніздних птахів. Займають старі лісосмуги великі лісові (саме у такої лісосмузі було зафіксовано гніздуванні крука (*C. corax*) та хижі види, які зустрічаються у Північно-Західному Приазов'ї. В старих лісосмугах було зафіксовано вселення 12 видів, з них 7 видів – лісові види. Таким чином, за нашими даними за кількістю гніздових видів найбільше приваблюють птахів лісосмуги віком 5–50 рр. – 57,4% від загальної кількості видів, у старих лісосмугах більше 50-ти р. – 22,2%, найменше у молодих 1–5 років – 20,3% (табл. 1).

Таблиця 1

Вселення птахів у лісосмуги різного віку

1 етап –1–5р.		2 етап –5–50 р.		старші за 50 р.	
Види	МГ	Види	МГ	Види	МГ
Куріпка сіра	Н	Чапля сіра	К	Канюк звичайний	К
Сова болотяна	Н	Чепура велика	К	Канюк степовий	К
Сорокопуд терновий	П	Чепура мала	К	дятел звичайний	Д
Кропив'янка рябогруда	П	Квак	К	Дятел сирійський	Д
Кропив'янка сіра	П	Підсоколик великий	К	Шпак	Д
Зеленяк	КП	Кібчик	К	Дрізд чорний	КН
Коноплянка	П	Боривітер звичайний	К	Дрізд співочий	КН
Просянка	Н	Фазан	Н	Синиця голуба	Д
Вівсянка звичайна	Н	Припутень	К	Одуд	Д
Вівсянка чорноголова	Н	Горлиця звичайна	К	Крутиголова	Д
Плиска біла	Н	Горлиця кільчаста	К	Мухоловка білошия	Д
		Сова вухата	К	Крук	К
		Совка	К		

		Сорокопуд чорнолобий	К		
		Вивільга	К		
		Соловейко східний	Н		
		Мухоловка сіра	К		
		Кропив'янка садова	П		
		Кропив'янка чорноголова	П		
		Вівчарик весняний	Н		
		Синиця велика	Д		
		Вівсянка садова	Н		
		Зяблик	К		
		Щиглик	К		
		Костогриз	К		
		Горобець хатній	КД		
		Горобець польовий	КД		
		Ворона сіра	К		
		Грак	К		
		Галка	К		
		Сорока	К		
Разом видів:	11		31		12

Примітка: МГ – місця для гніздобудування; Н – наземногніздники; К – кроногніздники; Д – дуплогніздники; П – підлісочники.

Окрім вивчення поетапного процесу «вселення» гніздуючих птахів ми порівняли видовий та кількісний склад птахів лісосмуг за різними віковими характеристиками (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл гніздових орнітокомплексів за віком лісосмуг, %

Вік	1Л – 25 р	5Л – 35 р.	3Л – 40 р.	2Л – 45 р.	4Л – 50 р.	6Л – 60 р.
Всього видів	15	29	21	28	33	32
Всього особин	1219	1721	1028	1122	1264	1576
У	60	45	66,6	46,4	42,2	46,8
Л	20	27,5	19,04	50,0	51,5	50,0
В-Б	6,6	20,6	–	–	–	–
СТ	6,6	–	4,7	–	–	–
С	6,6	6,8	9,5	3,5	6	3,1

Умовні позначки ОК – орнітокомплекси; У – птахи узлісь, чагарників, рідколісь; Л – лісовий; В-Б – водно-болотний; СТ – степовий; С – синантропний орнітокомплекси; 1Л-5Л – дослідні лісосмуги

З наведених даних (рис. 1) видно, що найбільша кількість гніздових видів зареєстровано у старих лісосмугах (4Л, 6Л). У більш молодих лісосмугах (1Л, 3Л) частка представників узлісно-чагарникового комплексу та видів рідколісь найбільша, що пов'язано зі структурою лісосмуг у комплексі (ярусність,

конструкція, дулопридатність дерев та ін.), яке обумовлюється віком насаджень.

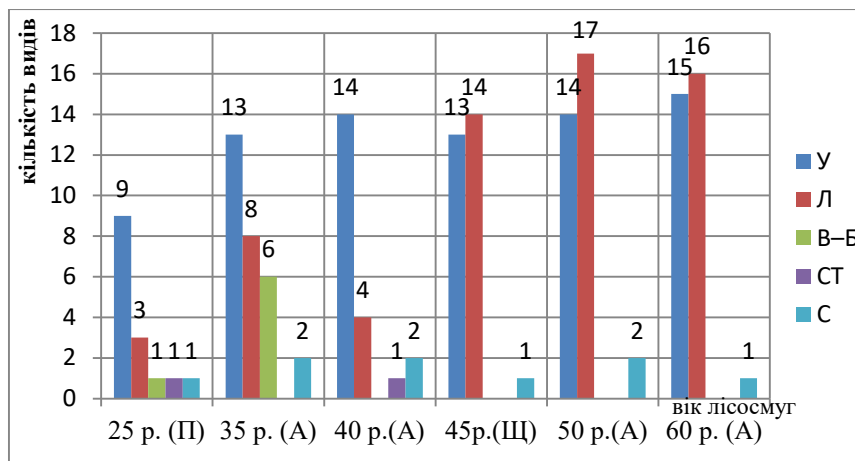

Рис. 1 Розподіл птахів за віком лісосмуг

Умовні позначки: Орнітокомплекси: У – птахи узлісь, чагарників, рідколій; Л – лісовий; В-Б – водно-болотний; СТ – степовий; С – синантропний; Конструкції лісосмуг: П – продольна; А – ажурна; Щ – щільна.

У старих лісосмугах (2Л, 4Л, 6Л) кількість узлісних видів менша, натомість, частка лісових видів перевищує частку інших орнітокомплексів, за рахунок більш прийнятних умов існування, підвищення захисних умов та ін. для цієї групи птахів (наявність старих дулопридатних дерев, пенькової порослі, зімкнутості крон). Наявність представників інших комплексів ми не зв'язуємо з віком насаджень: птахи водно-болотного комплексу пов'язані зі присутністю ставку поблизу 5Л та наявністю старих гніздових споруд Воронових; частка синантропних та степових видів у лісосмугах незначна.

Література:

1. Аюбова Е.М. 2013 б. Формирование орнитофауны искусственных лесополос и лесов Северо-Западного Приазовья // *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Біологічні науки* 2: 16-27.
2. Белик В.П. 2009. *Птицы искусственных лесов степного Предкавказья: состав и формирование орнитофауны в засушливых условиях.* Кривой Рог: 1-216.
3. Будниченко А.С. 1949. Экологический очерк птиц Велико-Анадольского лесничества и их влияние на местную полевою фауну // *Тр. Ставроп. пед. ин-та* 5: 9-58.

4. Будниченко А.С. 1955. О составе фауны и хозяйственном значении птиц в полегающих лесонасаждениях // *Зоол. журн.* **34**(5): 1128-1144.

5. Будниченко А.С. 1968. *Птицы искусственных лесонасаждений степного ландшафта и их питание, ч.2: Эколого-географическая характеристика авифауны.* Воронеж: 1-264.

6. Волчанецкий И.Б. 1940. Основные черты формирования фауны агролесомелиоративных лесонасаждений степной полосы Украины // *Тр. науч.-исслед. зоол.-биол. ин-та Харьк. ун-та* **8/9**: 5-46.

7. Таращук К. А. 1953. *Птицы полегающих насаждений степной зоны УССР и возможности использования их для борьбы с вредителями.* К.: 1–124.